

ІСТОРІОСОФСЬКІ АКЦЕНТИ ПЕТРА СКУНЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.

УДК 821.161.2.09 (19)

Баган О. Історіософські акценти Петра Скунця; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 4; мова – українська.

Анотація. У студії вивчаються історіософські аспекти поетичної творчості Петра Скунця. В основному аналізуються вірші 1990-2000-х рр. Виявлено, що домінуючими концептами та стильовими конструктами лірики Скунця є націоналістична спрямованість, публіцистичне загострення, громадянська принципова критика і поетика.

Ключові слова: історіософія, публіцистичність, націоналістичний, історія, критика, іронія, сарказм, метафоричність, закарпатський, русинство.

В історії закарпатської української лірики Петро Скунець вирізняється особливим інтелектуалізмом. У цьому сенсі на прикладі його творчості ми спостерігаємо, як відбувся масштабний і дуже значущий для закарпатсько-української естетичної свідомості стратегічний виток у період після 1945 р.: література регіону поступово набувала ознак **національного синтезу**, її провідні таланти органічно засвоювали центральні художні здобутки всенародної літератури і “трансплантували” їх у свій духовно-культурний простір. Відтак у творчості П. Скунця виразно простежується Франкова літературна традиція, власне, **традиція інтелектуального вірша**, по-громадянськи пафосного, проїнятого енергією особистісної та національної гідності й наполегливості.

За узагальненням Петра Іванишина, П. Скунцю притаманний “еволюційний характер становлення світогляду..., який рухався від сліпого радянськості через український радянський патріотизм до сповідування національної ідеї (націоналізму)” [1, с. 168]. Тобто формування письменника відбулося не так під впливом закарпатської української літератури (скажімо, таких знакових письменників, як В. Гренджа-Донський, Ф. Потушняк, Ю. Боршош-Кум’ятський чи І. Ірлявський), як у ідейно-естетичному просторі радянської літератури з її соціальною заангажованістю, прозорим реалізмом, публіцистичною відвертістю. Ось яку характеристику стильової манери П. Скунця дає той же П. Іванишин: “... тенденційно-реалістичний дискурс антиколоніального спрямування, з частим експортативним пафосом і переважно автологічним мовленням, що базується на перманентному конструюванні антитез і афоризмів” [1, с. 169].

Закономірно, що “радянський світогляд” (використовуємо це поняття умовно й відносно, оскільки усвідомлюємо й вагу вимушеної мімікрії, до якої вдавався поет, творячи в тоталітарному суспільстві) насамперед спонукав дивитися у майбутнє, тому історична тема присутня у ранній і середній періоди творчості П. Скунця лише в дотичному аспекті. Широких роздумів на історіософські теми, таких характерних загалом для поетів виразно інтелектуального складу, ми не спостерігаємо у радянський період. Певним винятком може бути хіба що поема “Розп’яття” (1971), у якій автор актуалізував міфологічні та праісторичні пласти й архетипи

національної свідомості [1, с. 170].

Виразні історичні, чи точніше історіософські, мотиви з’являються у ліриці П. Скунця наприкінці 1980-х рр. Поезію “Небачений звір, або Народження музики”, присвячену С. Пушику (1988), можна вважати “заспівом” до історичної теми. У ній знову актуалізуються язичницькі мотиви і символи, очевидно, по-особливому насувні для поета, оскільки він майже регулярно, упродовж десятиліть, звертався до міфологічного субстрату національної культури як до фундаменту **живильної щирості**. Таке візіонерство розвинулося, гадаємо, у П. Скунця під впливом великих слов’янських поетів XIX ст. (В. Ганка, Я. Коллар, Й. Лінда, Ю. Словацький та ін.), яких він добре знав і тонко переживав. У названій поезії міфологічне візіонерство оригінально переплітається з гострими філософськими рефлексіями, які сумарно надають творові великої експресивності й універсальності:

*Я приніс Перунові й Стрибогу
щедру жертву – тучного бика.
І здавалось, – прогнав я тривогу,
наді мною – верховна рука.
Попрошу – і шугне блискавиця
в того звіра... Боги мої – ні!
Вже той звір у мені копошиться,
так не бийте, боги, по мені!* [4, с.134].

У творі вимальовується в особливій образності мегатема і меганастрій Скунцевої поезії: стояти **одному** перед цивілізаційними та моральними руйнівними вихорами Всесвіту, брати на власне сумління всі падіння і злочини людства й людини.

*І сьогодні, у пору залізу,
коли люди – собі вороги,
ви даремно у душу полізли.
Там немає вам місця, боги.
У гріхах я сьогодні по н’яти,
і спасіння – надія пуста.
Я дозволив Христа розіп’яти,
не схотів я живого Христа* [4, с. 135].

Це ж трагічне прочуття про свою націю і Вітчизну звучить у поезії “Духнович” (1990), яка, здавалось б, мала бути оптимістичною, оскільки автор звертається до образу і дум будителя свого краю. Однак П. Скунець кардинально переосмислює тему сприйняття постаті О. Духновича саме в історіософському плані: поет зріє своїм високим “ду-

хом” над драматичною історією Закарпаття у ХХ ст. та “русинською” свідомістю своїх краян:

*Серп – до горла, на лоб – обух,
і ніякий отець Духнович
у тобі не пробудить дух.
Бо який панотець-добродій
Нам потрібен
чи навіть Бог,
коли з нами отець народів,
коли з нами отець епох?
... і навіщо нам дух-Духнович,
Де явив себе Сталін-сталь?* [4, с. 131].

Ця історіософська теза-метафора про вічне змагання духовного й матеріального в бутті народів стає передумовою наступного трагічного прозріння-фіналу у творі:

*Не було ні братів, ні зон,
просто нас не збудив Духнович,
і триває кошмарний сон* [4, с. 132].

Міфопоетичний диптих “Дана. Лада” (1992) знову потверджує присутність для Скунцевого образного мислення язичницької архетипної свідомості. Диптих супроводжується невеличкою прозовою передмовою, в якій автор шкодує з приводу того, що в часи “цивілізованого нетямства” людство втрачає живе відчуття праепох, їхніх живих символів та образів, і що навіть в енциклопедичних виданнях загубилися відомості про язичницьких слов’янських богинь Дану і Ладу. Цікаво, що поет вельми категоричний у своєму переконанні про Закарпаття як про “землю праслов’янську”. Цей мотив-твердження звучить у вірші “Ужгород” (1993), де місто називається “древнім праслов’янським” [4, с. 221]. Очевидно, П. Скунець був ближча та наукова теорія про первісне розселення слов’ян (яку відстоював його великий земляк – Михайло Лучкай), за якою їхньою прабатьківщиною вважалось все-таки долину Дунаю і північ Балканського півострова.

У поезії “Дана” ми бачимо раптове переміщення акцентів з міфологічної теми у сучасність, у критику самосвідомості народу, “що без кореня хоче цвісти” [4, 127], критику землі, “що для всіх, / крім синів і крім дочок, жадана / ця земля, що вжахнулася / своїх скаламучених вод... не сама верховодить, / а шукає собі верховод” [4, с. 127]. Відтак образ богині Дани, богині, що символізує чистоту води, водної стихії, яка дає людям силу і первозданну любов, переростає у **моральну силу**, правічну енергію духовності, яка береже народ у чистоті його звичаєвих традицій.

П. Скунець, може, як ніхто інший з українських поетів 2-ї половини ХХ ст., володів талантом **публіцистичного загострення**, часто пов’язаного з історичними чи історіософськими образами й переживаннями. Тут чудовим зразком є іронічна міні-поезія “Корятович, князь” (2003), побудована на грі сенсів та підтекстів, у якій використано за тематичну основу легенду про боротьбу зі змієм середньовічного князя [2]:

*Ми, звичайно, розумієм,
що на славу чи на сміх
поборовся він зі змієм*

і, звичайно, переміг.

*Та Мукачево не створиш.
Вже створилось. Боже мій,
переміг там Корятович,
але править далі змії* [4, с. 113].

Цей дещо навіть саркастичний прикінцевий образ-випад є загостреним публіцистичним натяком на гідру соціальної і політичної корупції, яка опанувала сучасне Закарпаття і символом якої є, на жаль, це старовинне і прекрасне місто через особливу активність своїх чільних лідерів корупції.

Цей викривальницький, нещадний струмінь Скунцевого слова протинає і, здавалося б, священну для кожного патріотичного закарпатця тему Карпатської України (однойменний диптих 1992 року, присвячений пам’яті Августина Волошина). Звернемо увагу на характеристики закарпатської землі в націософському аспекті: вона “недоношена”, тобто ще національно не визріла, що й відбивається фатально на її історії; вона “безплідна”, оскільки не розцвіла належним багатством культурних і політичних плодів у багатолітніх умовах бездержавності; “вона не була героїнею”, ... “тому, що була Україною” [4, с. 123] – критична оцінка примірливого, історично пасивного національного характеру закарпатських українців саме як українців – народу, ментально схильного до травоїдного способу буття в історії. Водночас поет нещадний до синдрому рабства й запроданства серед свого народу: “Прости, що служили ми чортові / за гріш, за безпеку, за чин” [4, с. 123].

П. Скунець однозначно ототожнює лівий (московський) і правий (мадярський) тоталітаризми як явища передусім по-імперському насильницькі, катівські, загарбницькі. Він не закликає до помсти, бо “Задовго лютує / душа безпорадна на тлі барикад” [4, с. 124]. Але він не прощальний до національного перекинництва: “Я сяду з мадяром за келих вина. / Я сяду з мадяром. А от з мадяроном / нам разом не сісти. Біда, не вина” [4, с. 124].

Закінчується цей трагічний твір все-таки філософською духовною просвітлення:

*Стоїть наодинці із Богом Волошин,
і Бог до Вкраїни обличчям стає* [4, 125].

Своєрідний “тематичний диптих” формують дві поезії на опришківську тему, написані у різний час: “Опришок Пинтя” (1993) і “Ходить Добош по Карпатах” (2000). Перша має жанрове визначення як “монолог”, друга – як “балада”, хоча обидва твори у точному визначенні цим жанрам не відповідають, це, радше, авторські оригінальні **імпроваційно-переосмислення** відомих історичних тем. Обидва вірші містять стрімкі перегуки фольклорного матеріалу із актуальною громадянською публіцистикою, оформленою в чудові афоризми. Наприклад, у поезії “Опришок Пинтя” вже на початку з’являється ось така б’ючка публіцистична метафора: “... а в моїх Карпатах правлять бал шакали” [4, с. 121]. Або ось така афористична філософема: “Щоби правду мати – треба ніч не мати” [4, с. 121].

Драматична розповідь Пинті про свою долю сповнена гірких роздумів та спостережень:

*Я ішов на турка. Турок бився й падав.
Я ішов на панство. Там уже не б'ються.
Там свободу править не війна, а влада.
І люди сильніші від усього людства*

[4, с. 121].

Образ опришка Пинті переростає у трагічну, “чорну” метафору історичної долі закарпатського народу, що у своїй віковичній боротьбі за свободу і соціальне зростання був сліпий, ніби борсався, а не боровся, у непроглядній пільмі (чорний колір домінує у творі). Закінчується поезія сумним спостереженням-прочуттям:

*Панство там – де рабство.
А ти, мій народе, в моїм чорнім тілі*

[4, с. 122].

Поезія “Ходить Добош по Карпатах” має оптимістичніше звучання. Вона побудована на переосмисленні фольклорного образу Довбуша (Добош – це закарпатський варіант) – алегорично вічного народного героя – у Бернсівському стилі, як героя, що своїм понадчасовим подвигом, життєствердною натурою має здатність воскрешати народ у всі історично тяжкі хвилини його буття:

*Може, з пісні, може, з книжки –
всі ходили ми в опришки
і збавнули: про опришка
бреше пісня, бреше книжка.
Але ще ми не пігмеї,
Не зреклись землі своєї,
І з людину ми заввишки –
бо ходили ми в опришки* [4, с. 118].

Добош – це нурт бойовитого національного характеру, це прихована національна гідність, яку карпатському українству ще тільки треба розбудити в собі:

*...триста років Добош ходить,
а притулку не знаходить,
не знаходить, поки Дзвінка –
не гірського вітру жінка,
не опришкова кохана,
а наложниця Штефана,
що, вознісши груди на гелях,
продається по борделях* [4, с. 524].

Дзвінка – це темне, вічно зрадливе жіноче єство в національній стихії:

*Дзвінко, Дзвінко, що ти робиш? –
триста років світом бродиш;
вже за долар, як за шеляг,
продаєшся по борделях,
чи на Рейні, чи на Тисі,
але родиш нам метисів* [4, с. 524].

“Метисизація” української ментальності і характеру – це найстрашніший вирок нашої історичної долі, за П. Скунцем. Тому поет лише вірить у майбутнє народження – переродження нової української людини:

*...поки в горах ходить Добош,
ще від нього для русина
нам народить Дзвінка сина,
що не буде лити крові,
бо родився від любові;
і гуцулка-українка,*

*хай Анничка, а не Дзвінка,
в опівнічну пору пізно
заспіває йому пісню...* [4, с. 120].

П. Скунець не був би справжнім закарпатським поетом, якби обминув тему князя Лаборця, який загинув під час захоплення мадярами українсько-слов'янського підкарпатського краю у IX ст. У поезії “Лаборець” (2002), проте, він вдається не до романтичної ідеалізації цього напівміфічного героя закарпатської історії, а створює справжній шедевр публіцистично-історіософського осмислення долі Закарпаття і народу. Уже початковий інтелектуальний пасаж про нібито особливу історичну місію Лаборця говорить про кардинальність націософського мислення поета:

*І князь прийшов. І дався нам задаром.
Творити нашу праслов'янську суть.
Карпатський князь. Та підданий болгарам,
що не слов'яни, але турки суть.
О турки, турки... Де ще більші турки,
як ми із вами, що за сотні літ
з орла гірського впали аж до курки,
яка забула, що таке політ* [4, с. 116].

У такий, дещо навіть саркастичний спосіб (князь Лаборець – “підданий болгарам”, а зовсім не незалежний володар давніх українців, як це було в сталих переказах історичного змісту), П. Скунець **дегероїзує** тему Лаборця, переводить розмову про мадярське упокорення Закарпаття у публіцистично-історіософське річище. Підданство князя звучить як фатальна іронія української історії – завжди залишатися народом, який залежить від чиєїсь ласки, не має свого твердого і ясного шляху. “І тільки ми, і тільки ми послідні / тому, що всіх приймали за своїх” [4, с. 117] – пояснює причину такого невір'я поет. Український світ занадто відкритий для інших, насамперед для сусідів, українці занадто позбавлені національної гідності і самоповаги, щоб свободолюбно і гордо пройти в історії.

Доля Лаборця, який у версії П. Скунця ганебно втікає з рідного краю, рятуючись, – це типово поведінка в історії української псевдоеліти, і в цьому гіркий і драматичний мотив-підтекст твору. Ця нестійкість, незакоріненість українського державницького світогляду (який, власне, є бездержавницьким) передається поетом темою підвішеності князя Лаборця, якого все-таки наздогнали мадяри десь у Словаччині (цей момент є у легенді про нього):

*І Лаборець – слуга чужого краю,
що й сам пізнав чужинську ненасиль, –
він у легенді нашій не вмирає,
та на словацькім дереві висить.
Така нам вись – від кореня “висіти”.
Я не хотів, та це прийшло само:
мабуть, єдині ми у цілїм світі
не стоїмо удома – висимо* [4, с. 117]

Відтак присуд поета суворий: насправді князь Лаборець виявляється “чужим” і загалом “Чуже у нас минуло” [4, 117]. Чуже – бо негероїчне, не сповнене такого завзяття і борінь, які двигать у інших народів, і П. Скунець називає їх: це чеченці і

серби, наприклад. Поезія закінчується іронічно-гіркими рядками, які, однак, вдаряють чимось щемким і болючим:

*О Лаборцю, що здав народ мадярам,
та зляз уже з верби тієї, зляз.
Даю тобі своє сьогодні даром.
Бо ти – наш князь. Але – підлеглий князь.
Адже прийшли до нас нічим не ліпші.
Рятуй свій замок. Нагадай, що десь
далеко звідси хтось легенду вішав.
Чужий. І так зосталося по днесь [4, 117].*

Подібна публіцистична історіософічність в'ється й у вірші "Василь Довгович" (2003), присвяченому 220-літньому ювілею закарпатського письменника і філософа, який "ще до Шевченка, в пору Котляревського / на українство русина прирік". Твір побудований на принципі стильового та тематичного колажу: лунає "Голос поета" (Довговича), витриманий у стилі фольклорної оповіді, є "Відголос із ХХІ віку", наскрізь публіцистичний, є два уривки із творів Довговича – з пісні і вірша, і є, назвемо його, культурологічне узагальнення автора. Історіософські акценти П. Скунца тут не такі гострі, але промовисті і значні. За автором, сьогочасний русинський рух – це шлях "у безмову", адже пропонується штучна "русинська мова" – це фікція, безвихідь і нерозвиток [4, с. 115]. Трагічно звучить фінал: "І ми тепер від Батьківщини далі, / як ти, русинський пастирю, Довгович" [4, с.115]. Це уза-

гальнення, зроблене на 12-му році української незалежності, гадаємо, свідчить про грізні передчуття поета, які ми, вже на 21-му році цієї незалежності, можемо лише потвердити.

Проведений аналіз історіософських мотивів у творчості Петра Скунца засвідчує, що автор вельми драматично переживав історію свого краю, проводячи раз у раз підтекстові паралелі із загальною історією українства. У своїх критичних оцінках він підносився до того рівня націософської осудності, на якому осмислювали національну долю Т. Шевченко, І. Франко, Є. Маланюк, Л. Костенко і, в окремих епізодах, інші великі поети України. Закарпатський автор виробив свою оригінальну манеру вплітати в історичні мотиви гостру й актуальну публіцистику (усіх прикладів ми, зрозуміло, не навели, а їх є велике багатоманіття). Як і в решті громадянської лірики, у цих віршах П. Скунца двигтять глибока національна **правда і совість**, він нещадний до будь-якого яничарства, рабства і холуйства, і тому закономірно, що для виразників цієї філософії він просто не існує, навіть в енциклопедичних виданнях [3], які б мали зафіксувати не таку вже і непомітну постать (усе-таки лауреат Шевченківської премії!). Однак саме у цьому, у страху головного ідеолога закарпатського русинства, Івана Попа, щодо постаті поета виявляється його сила, його буреломність стосовно світу **вічно чужих** на своїй землі, вічно підвішених у історії.

Література

1. Іванишин П. Поезія Петра Скунца: Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя / Петро Іванишин. – Дрогобич: ВФ "Відродження", 2003. – 296 с.
2. Поп Д., Поп И. Замки Подкарпатской Руси / Дмитрій Поп, Иван Поп. – Ужгород, 2001. – С. 56-78.
3. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2006. – 412 с.
4. Скунець П. Твори. Кн. 1 / Петро Скунець. – Ужгород: "Гражда", 2007. – 271 с.

Олег Баган

ИСТОРИОСОФСКИЕ АКЦЕНТЫ ПЕТРА СКУНЦА

Анотация: В статье изучаются историософские аспекты поэтического творчества Петра Скунца. В основном анализируются стихотворения 1990-2000-х гг. Утверждается, что доминирующими концептами и стилистическими конструкциями лирики Скунца является нациософская тенденциозность, публицистическая острота, гражданская принципиальная критика и патетика.

Ключевые слова: историософия, публицистичность, нациософский, история, критика, ирония, сарказм, метафоричность, закарпатский, русинство.

Oleh Bahan

HISTORIOSOPHICAL OF PETRO SKUNTS'S

Summary. In the studio historiographical studied aspects of poetry Petro Skunts's. Basically analyzed poems 1990-2000's revealed that the dominant concepts and stylistic constructs Skuntsya lyrics are natsiosofska orientation, publicist aggravation, civil principled criticism and poetics.

Key words: historiosophy, publitsystychnist, natsiosofskyy, history, criticism, irony, sarcasm, metaphors, Transcarpathian, Rusynism.

Баган Олег – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка.